

KRAŠTOVAIZDIS IR RELIGIJŲ KOVOS:
JOHANNESO VOIGTO *GESCHICHTE PREUSSENS*
(1827–1839) IR SIMONO DAUKANTO *BUDA*
SENOWEŚ-LĒTUWIŲ KALNIENŲ ĪR ZÁMAJTIŲ (1845)

ROMA BONČKUTĒ

Įvadas. Kaip tiuringiečiui Johannesui Voigtui (1786–1863) apsisprendimas 1817 m. vykti į šaltą ir apsiniaukusį Karaliaučių buvo reikšmingas, nes mieste saugomo archyvo (*Preußisches Staatsarchiv Königsberg*) medžiaga jį nukėlė į galingiausią religinę epochą, kur visa jam pasirodė šlovinga ir didinga¹, kad norėjosi tai perkelti į dabartinius laikus, taip Simonui Daukantui Rygoje į rankas patekusi jo *Geschichte Preussens* (toliau – *GP*) tapo būsimų veikalų vienas svarbiausių šaltinių, senosios Prūsijos žinynu, Vokiečių ordino dokumentų, laiškų ištekliumi, naujos literatūros teikėju, medžiagos komponavimo, minties raiškos pavyzdžiu.

Daukantas veikale *ISTORYJE ZEMAYTYSZKA* (~1831–1834, toliau – *IZ*)², kuris buvo *BUDA Senowes-Lėtuwių Kalnienų ĩr Zámajtių* (toliau – *Bd*) atraminiu tekstu, pirmuosius penkis *GP* tomus (1827–1832) nurodė 84 kartus. Voigtas – *IZ* daugiausia nurodytas autorius, bet kaip rodo tekstų palyginimas, Daukantas kartais pagal *GP* tekstą kūrė pasakojimą per kelis puslapius, pateikdamas vieną išnašą. *Bd* Voigto veikalas nurodytas 20 kartų, bet ir čia pasitaiko, kad *GP* pasitelkta, tačiau nenurodyta. Be to, iš *GP* buvo percituoti kiti šaltiniai³. Rengdamas *Bd* Daukantas jau buvo įsigijęs likusius *GP* tomus (VI–IX; 1834–1837), iš kurių šeštasis yra nurodomas *Bd*,

¹ Plačiau žr. Erich Maschke, „Johannes Voigt als Gefchichtfchreiber Altpreussens“, in: *Altpreussifche Forschungen*, t. 5, herausgegeben von der Hiftorifchen Komiffion für oft= und weftpreussifche Landesforschung, Königsberg: i. Pr. In Komiffion bei Gräfe und Unzer, Oftpreussifche Druckerei und Verlagsanstalt, 1828, p. 93–135.

² [Simonas Daukantas], *ISTORYJE ZEMAYTYSZKA*, [be datos, ~1831–1834], in: *Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas* (toliau – *LLTI BR*), f. 1, b. SD 2, 551 l.

³ Žr. Roma Bončkutė, „Johanneso Voigto *Geschichte Preussens* (1827–1839) nuorodos Simono Daukanto veikale *BUDA Senowes-Lėtuwių Kalnienų ĩr Zámajtių* (1845)“, in: *Archivum Lithuanicum*, Vilnius, 2021, t. 23, p. 269–298.

ir, kaip žinome iš laiškų Teodorui Narbutui, jis sekė Voigto tyrinėjimus ir veiklą⁴, o paskutinio savo darbo *Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje* (~1850–1854) pratarinėje nurodė, kad be Nikolajaus Karamzino, Alberto Kojalavičiaus-Vijūko, Teodoro Narbuto jam rašant buvo svarbi ir Voigto istorija⁵. Palyginus *IZ* ir *Bd* Voigto nuorodas, pastebėta, kad jos, išskyrus vieną, nesutampa. Vadinasi, Daukantas nors ir rėmėsi *IZ* tekstu, bet grįžo prie Voigto veikalo bei jį skaitė iš naujo, ir panaudojo ankstesniame darbe necituotas vietas. Tokiu būdu *GP* poveikis *Bd* tekstui dar labiau išauga.

Daukanto *Bd* turi ir XIX a. regioninės istoriografijos, ir tautos kultūros istorijos bruožų. Tiek regioninei, tiek tautos kultūros istorijai būdinga aprašyti kraštą, jo gamtą, reikšmingas tautos tapatumui erdves. Voigto *GP* dėl panaudotų Kryžiuočių ordino dokumentų, laiškų ir dėl plačiai perteiktos senosios Prūsijos kultūros yra ryškus regioninės istoriografijos žanro pavyzdys⁶. Šiuo požiūriu abu istorikai buvo veikiami Johanno Gotfriedo Herderio (1744–1803) genetinio metodo⁷ ir požiūrio į mažąsias tautas, kurios taip pat įneša indėlį į bendrą žmonijos tikslą. Daukantas *Bd* parodo tautos ištakas, kaip baltiškasis kraštovaizdis formavo lietuvių/baltų tapatybę. Didelis dėmesys kraštovaizdžiui plaukė iš vokiečių romantikų požiūrio, kad įvairios žmogaus kultūros formos (menas, kalba, religija, moralė) kyla iš žmogaus sielos galių (*Kräfte*) ir išorinės aplinkos sąveikos⁸. Daukantas *Bd* senovės lietuvių gyvenimą vaizduoja mitinės tikrovės realijomis, kur veikia

⁴ Pvz., Daukantas kaip tik *Bd* rašymo laikotarpiu, 1843 m. birželio 29 d. Narbutui rašė: „wyszły dwa tomy Codex Diplomaticum Prusicum zawierający akta do 1333 roku przez Vogta“ (*Simono Daukanto raštai: Laiškai Teodorui Narbutui: Epistolinis dialogas*, pratarinė, įvadas, laiškų parengimas, komentavimas, Teodoro Narbuto laiškų vertimas Reda Griškaitė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 361).

⁵ Simonas Daukantas, *Raštai*, t. 2: *Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje*, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Vytautas Merkys, tekstą paruošė Birutė Vanagienė, (ser. *Lituanistinė biblioteka*), Vilnius: Vaga, 1976, p. 5–706.

⁶ Plačiau žr. Jörg Hackmann, *Ostpreußen und Westpreußen in deutscher und polnischer Sicht: Landeshistorie als beziehungsgeschichtliches Problem*, (ser. *Quellen und Studien*, t. 3), Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, Deutsches Historisches Institut Warschau, 1996.

⁷ Michael N. Forster, „Philosophy, History of Philosophy, and Historicism“, in: Efraim Podoksik (ed.), *Doing Humanities in Nineteenth-Century Germany*, (ser. *History of science and medicine library. Scientific and learned cultures and their institutions*, t. 28), Leiden – Boston: Brill, 2020, p. 25.

⁸ Plg. Eva Piirimäe, „Humanität versus Nationalism as the Moral Foundation of the Russian Empire: Jegór von Sivers' Herderian Cosmopolitanism“, in: *Ajalooline Ajakiri. The Estonian Historical Journal*, Tartu, 2012, Nr. 1/2 (139/140), p. 87.

nerašyti, bet tvirti įstatymai, kur viskas turi savo vietą, prasmę. Daukantas, remdamasis Voigto istorija, gausiai pateikia pagoniškosios religijos ženklų kraštovaizdyje ir vaizduoja nuo XIII a. atsirandančius naujus konkuruojančios krikščionybės elementus.

Darius Baronas ir Dangiras Mačiulis monografijoje *Pilėnai ir Margiris: Istorija ir legenda* suabejoja Voigto interpretacija, kad pirmiausia kryžiuočių tikslas buvo užimti ir sunaikinti šventvietes⁹, o po to pajungti kraštą. Gregory Leighton knygoje *Ideology and Holy Landscape in the Baltic Crusades*¹⁰ parodo, kad Vokiečių ordinas, vykdydamas kasmetines kampanijas prieš baltus, gynybines pilis pirmiausia steigė pagonių religijai reikšmingose vietose, o nukariautose žemėse kūrė šventąjį karą atitiksiantį sakralizuotą kraštovaizdį. Tad Ordinas siekė sukrikščioninti ne tik gyventojus, bet ir kraštovaizdį¹¹. Leightonas akcentuoja, kad naujo sakralinio kraštovaizdžio idėja buvo svarbus Kryžiuočių ordino kryžiaus žygių ideologijos elementas¹². Mokslininkas pastebi, kad Petro Dusburgiečio, o ir vėlesnėse kronikose daug dėmesio skiriama naujo kraštovaizdžio baltų žemėse konstravimui¹³. Jau Adomas Brėmenietis ir Helmoldas savo pasakojimuose apie baltus mini daugybę miškų ar šventų giraičių, taip tiesiogiai pagonių religiją susiedami su kraštovaizdžiu. Vėlesnėse kronikose pasakojimų, kurie rodė glaudų kraštovaizdžio ryšį su pagonybe, daugėjo, todėl jos atspindėjo kryžiuočių siekį fiziškai sunaikinti visus su pagonybe susijusius ženklus¹⁴. Sekdamas Voigto interpretacija Daukantas *IŽ* ypač daug dėmesio skyrė pagoniško kraštovaizdžio sukrikščioninimui. Patyrinėjus *Bd* gamtos aprašymus, matyti, kad Daukantas ir čia Kryžiuočių ordino naujojo kraštovaizdžio konstravimą paėmė iš Voigto ir jo panaudotų šaltinių.

Senovės lietuvių pasaulio vientisumo sampratą Daukanto darbuose lietė Vincas Vyčinas¹⁵, o Saulius Žukas atkreipė dėmesį, kad šventų miškų motyvas buvo būdingas Viduramžių ir Renesanso raštijai, o *Bd* jį yra perimti,

⁹ Darius Baronas, Dangiras Mačiulis, *Pilėnai ir Margiris: Istorija ir legenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2010, p. 240, išn. 34.

¹⁰ Gregory Leighton, *Ideology and Holy Landscape in the Baltic Crusades*, (ser. *War and Conflict in Premodern Societies*), Leeds: ARC Humanities Press, 2022.

¹¹ *Ibid.*, p. 15.

¹² *Ibid.*, p. 12.

¹³ *Ibid.*, p. 15.

¹⁴ Plačiau žr. *Ibid.*, p. 32 ir t.

¹⁵ Vincas Vyčinas, *Raštai*, t. 3, sudarė Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Mintis, 2009, p. 112, 233.

išplėtoti, ir girių aprašymai tampa žmogaus charakterizavimo priemone, senovės lietuvių laisvo gyvenimo analogija¹⁶.

Šio straipsnio tikslas – aptarti, kaip Simonas Daukantas, pasitelkdamas Johannes Voigto *GP*, veikalė *Bd* vaizduoja senovės baltų pagoniškosios religijos ženklais užpildytą kraštovaizdį ir jo naikinimą karų su kryžiuočiais laikotarpiu, kaip aprašo krikščioniškąją regiono mentalinę geografiją ir jos poveikį senovės lietuvių gyvenimui bei moralei. Straipsnyje remiamasi ir ankstesniu tyrimu¹⁷, iš kurio pasitelkiamos patikslintos Daukanto nuorodos į Voigto *GP*, retai pakartojamos su kraštovaizdžiu ir gyvenimu glaudžiai susijusios mintys.

***Geschichte Preußens* patrauklumas Daukantui.** Voigtas buvo septyneriais metais vyresnis už Daukantą, bet daugeliu aspektų jų požiūriai į istoriją sutapo. Abu buvo trečiojo luomo atstovai, sukūrę patys sau biografiją, abiem buvo lemta tarti svarų žodį sudėtingu socialinių pokyčių laikotarpiu. Jiedu beveik vienu metu apsisprendė istoriją rašyti nebe kaip kuniškaiščių ir valstybės veikėjų, o kaip žmonių istoriją¹⁸. Herderio veikalai buvo naujosios į žmogų orientuotos istoriografijos pagrindas¹⁹. Ir Voigtas, ir Daukantas daug dėmesio skyrė prekybai kaip vienam iš reikšmingiausių kultūros ir humanizmo tarp tautų tarpininkui. Tiek Voigtas, tiek Daukantas citavo buržuazinės savimonės istorikus: Augustą Ludwigą Schlözerį ir Arnoldą Herrmanną Ludwigą Heereną²⁰, kurie parodė, kaip istorija gali atliepti visuomenės susidomėjimą socialinėmis permainomis²¹.

Voigtas, norėdamas atskleisti Vokiečių ordino įsitvirtinimo Pabaltijyje istoriją, *GP* panaudojo daug šaltinių, surastų ne tik Karaliaučiuje saugoma archyve, bet jam buvo žinomi ir Vatikano, Torunės, Gdansko, Elbingo archyvai, ir jis stengėsi gauti būtinų Ordino istorijai dokumentų kopijas²². Maxas Töppen (1822–1893) knygoje *Geschichte der preußischen Historio-*

¹⁶ Saulius Žukas, *Simonas Daukantas*, Kaunas: Šviesa, 1988, p. 143–154.

¹⁷ Roma Bončkutė, *op. cit.*, p. 269–298.

¹⁸ Apie XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios istoriografijos pokyčius žr. Michael Maurer, „Historiography und historisches Denken“, in: *Die Wende von der Aufklärung zur Romantik 1760–1820: Epoche im Überblick*, Herausgegeben von Horst Albert Glaser, György M. Vajda, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2001, p. 337–367; Zenonas Norkus, *Istorika*, Vilnius: Taura, 1996, p. 51–56.

¹⁹ Plg. Michael Maurer, *op. cit.*, p. 347–352.

²⁰ Erich Maschke, *op. cit.*, p. 98.

²¹ Michael Maurer, *op. cit.*, p. 337–367.

²² Žr. Erich Maschke, *op. cit.*, p. 109, 131.

graphie von P. Dusburg bis auf K. Schütz (1853) aukštai vertino Voigto leistą *Codex diplomaticus Prussiae*, o jo GP vadino išsamia Prūsijos istorija, parašyta su meile, kurioje perteikti protėvių gyvenimo ir tėvynės ypatumai, todėl ji laikytina provincijos istorijos perlu²³. Töppenas dėl panaudotos archyvinės medžiagos Voigto darbus laikė tvirtais Prūsijos istorijos pagrindais²⁴. Vis dėlto kai kurių amžininkų ir vėlesnių istorikų Voigtas buvo kritikuojamas už nesugebėjimą racionaliau ir objektyviau naudoti šaltinius, už per siaurą politinį požiūrį, nepatrauklų stilių²⁵, už filosofškumo ir meniškumo stygių²⁶. Voigtas pirmasis įdiegė istorizmo metodologiją, šaltinių kritiką²⁷, sukūrė regioninės/tautinės istoriografijos šaltinių atrankos pavyzdį, parodė, kad istorija – tai idėjų istorija²⁸. Kaip mano Erikas Maschke, panaudotos medžiagos gausa užtikrina GP išliekamąją vertę, po Voigto nebereikia griebtis anksčiau parašytų Prūsijos istorijų²⁹.

Voigtas, skirtingai negu jo pirmtakai Ludwigas von Baczko, Augustas von Kotzebue, GP šaltinius pajungė svarbiausiai veikalo idėjai: kryžiuočių karai – visuotinės istorijos dalis, kurioje realizavosi viena absoliutinės idėjos pakopa³⁰. Kotzebue smerkė vokiečių riterių karinius žygius, Prūsijos gyventojų naikinimą. Heinrichas von Treitschke (1834–1896) aptardamas savo pirmtakų darbus nurodė, kad dėl protestantizmo Kryžiuočių ordino įkurta valstybė buvo užmiršta ir lenkų kunigų bei Gdansko (Danzig) istorikų sukarikatūrinta, o Kotzebue ir kiti Apšvietos autoriai daugiau puikavosi gebėjimu rašyti, o ne pamatyti esmę³¹. Voigtas, atkartodamas Herderio mintį, kad epochą reikia pažinti atsižvelgiant į laiko dvasią³², kvietė dabarties

²³ Max Töppen, *Geschichte der preußischen Historiographie von P. Dusburg bis auf K. Schütz*, Berlin: Verlag von Wilhelm Hertz, 1853, p. VII.

²⁴ *Ibid.*, p. 126.

²⁵ [Heinrich von Treitschke], *Treitschke's Origins of Prussianism: The Teutonic Knights*, translated by Eden and Cedar Paul, London: Routledge, 2013, p. 36–38.

²⁶ Erich Maschke, *op. cit.*, p. 130–131.

²⁷ Jörg Hackmann, *op. cit.*, p. 59.

²⁸ Erich Maschke, *op. cit.*, p. 113.

²⁹ *Ibid.*, p. 135.

³⁰ *Ibid.*, p. 113.

³¹ Plg. [Heinrich von Treitschke], *op. cit.*, p. 35–36.

³² Plg. Markus Buntfuß, „Johann Gottfried Herder Nationalkultur und archaische Poesie“, in: Roderich Barth, Ulrich Barth und Claus-Dieter Osthövener (eds.), *Christentum und Judentum: Akten des Internationalen Kongresses der Schleiermacher-Gesellschaft in Halle, März 2009*, (ser. *Schleiermacher-Archiv*, t. 24), De Gruyter, 2012, p. 154–156.

moralės principų netaikyti praėjusių amžių reiškiniams ir dėmesį koncentruoti ne į vykdytą prievartą, o į teigiamus dalykus. Kryžiuočių ordinas, anot Voigto, turėjo atvykti iš Šventosios Žemės, kad nuverstų paskutinį Europoje vis dar garbinamą stabą Prūsijoje ir prijungtų kraštą Vokietijos imperijai, kuri garantuotų laisvesnį krašto vystymąsi ir žmonių ugdymą³³ (*GP II*, p. IX). Todėl Prūsijos christianizaciją Voigtas vertino ne remdamasis etiniais idealais, kaip, pavyzdžiui, matome Kotzebue istorijoje, o faktais. Istorikas slavus ir prūsus laikė civilizacijos požiūriu vėluojančiomis tautomis, todėl vokiškumo (*Deutschtum*) plėtrą siejo ne su prieš prūsus panaudota didžiule jėga, o su aukštu kultūros skleidimo tikslu. Nors vokiečių kaip kultūros nešėjų samprata buvo atsiradusi Friedricho Wilhelmo III (1770–1840) karaliaus (1797–1840) dvaro administracijoje ir paliesta Baczko historiografijoje, Voigtas jai suteikė tautinį reikšmingumą: Prūsijos istorija – vokiškumo dvasios sklaidos istorija³⁴. Voigtui pavyko parodyti glaudų ryšį tarp Kryžiuočių ordino misijos ir valstybės idėjos, nors jis nesugebėjo organiškai susieti nepriklausomų, valstybę formuojančių elementų (pavyzdžiui, miestų, regionų, bajorijos modernėjimo) į visumą, nes jis vis dėlto rašė ordino Prūsijoje istoriją, o ne valstybės susiformavimo nuo pirmojo riterių įsikūrimo³⁵. Voigtas dėl Vokiečių ordino užkariavimams suteikto kilnaus tikslo – Išganytojo žodžio šviesos skleidimo prieš pagonių kunigų valdžios tamsą, sėkmingo ordino magistrų valdymo ir vokiškosios dvasios sklaidos krašte – buvo vadinamas „katalikuojančiu romantiku“³⁶, jam buvo priekaištaujama dėl tariamų simpatijų katalikybei³⁷. Dėl Prancūzijos revoliucijos reakcijos XVIII–XIX a. sandūroje protestantizmas buvo tapatinamas su Apšvieta, kuri su žmogaus proto suabsoliutiniu atnešė žiaurumus. Po revoliucijos išaugo susidomėjimas epochomis, kurios buvo iki protestantizmo, iki žmogaus emancipacijos ir jo proto galios išaukštinimo. Istoriją rašančiuosius domino

³³ Johannes Voigt, *Geschichte Preussens, von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des deutschen Ordens. Die Zeit von der Ankunft des Ordens bis zum Frieden 1249*, t. II, Königsberg: im Verlage der Gebrüder Bornträger, 1827, in: Johannes Voigt, *Geschichte Preussens, von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des deutschen Ordens*, t. II, Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1968; toliau nurodant vartojama santrumpa *GP II*. Dėkoju prof. Helmutui Arnašui už suteiktą galimybę pasinaudoti faksimiliniu Voigto istorijos leidimu.

³⁴ Jörg Hackmann, *op. cit.*, p. 75.

³⁵ Erich Maschke, *op. cit.*, p. 114.

³⁶ *Ibid.*, p. 112.

³⁷ Žr. *Ibid.*, p. 124–125.

Viduramžių tradicijų įvairovė, nepaaiškinami ir paslaptingi, mistiški ir giliai paslėpti dalykai, kurie veikė realų gyvenimą. Porevoliuciniu laikotarpiu dėl susidomėjimo liaudimi tapo populiarūs tradicijų, papročių aprašymai, ieškojimas nekintančių tautos savybių – *Volksgeist*³⁸.

Voigtas ėmėsi rašyti Prūsijos istoriją netrukus po Napoleono I okupacijos (1806–1813), galbūt todėl joje tiek daug dėmesio skiriama prūsų kovos už laisvę temai. Voigtas, siekdamas objektyvumo, aprašė prūsų pasipriešinimą užkariautojams, taip sukurdamas *prūsų tautos (sic!)* istorijos precedentą³⁹. Voigtas prūsų kultūrą vaizdavo kaip unikalia, o jų kovą už laisvę – kaip ryškią meilės tėvynei formą. Atpažįstame šiame darbe Herderio požiūrį į gamtą ir istoriją. Pasaulis suprantamas kaip dieviškosios kūrejo galios išraiška, todėl ir gamta, ir būtybių, epochų bei kultūrų įvairovė pateisinama. Voigtas, remdamasis ordino dokumentais ir rankraštinėmis, mažai kam prieinamomis kronikomis, žinoma – ir spausdintais šaltiniais, aprašė prūsų kasdienybę, tradicijas, religiją, įstatymus, pateikdamas kalbos pavyzdžių. Voigtui buvo priekaištaujama, kad jis veikale per daug įterpė abejotinos, anekdotinio pobūdžio medžiagos, daugiausia paimtos iš pamaldžių Petro Dusburgiečio pasakojimų⁴⁰. Voigtas vokiškumą „atrado“ ne tik germanų proistorėje, bet ir senųjų prūsų charakteryje, gyvensenoje, istorijoje. Anot jo, unikali prūsų kultūra, jų didžiulė meilė tėvynei, išreikšta ilgametėmis kovomis už laisvę, prisidėjo prie ypatingos naujosios Prūsijos tautos dvasios. Nors istorikas į Prūsijos istoriją žvelgė, kaip ir jo pirmtakai, kaip į istoriją, kuri glaudžiai susijusi su Ordino istorija, tačiau nauja buvo tai, kad jis sujungė senosios ir naujosios Prūsijos istoriją⁴¹ ir sukūrė regioninės istorijos pavyzdį su daugeliu nacionalinės istoriografijos bruožų. Todėl jo veikalas atliko svarbų vaidmenį steigiant naująją vokiečių tapatybę.

Manytina, kad *GP* idėja sujungti senosios ir naujosios Prūsijos dvasią, tai, kad istorikas, rašydamas apie prūsus, mini ir kitus baltus⁴² (*GP I*, sk. VI), galėjo nulemti Daukanto apsisprendimą *Bd* į lietuvių tautos istoriją

³⁸ Michael Maurer, *op. cit.*, p. 365.

³⁹ Jörg Hackmann, *op. cit.*, p. 73.

⁴⁰ Erich Maschke, *op. cit.*, p. 117.

⁴¹ Jörg Hackmann, *op. cit.*, p. 75–76.

⁴² Johannes Voigt, *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens. Die Zeit des Heidenthums*, t. I, Königsberg im Verlage der Gebrüder Bornträger, 1827, in: Johannes Voigt, *Geschichte Preussens, von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des deutschen Ordens*, t. I, Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1968; toliau nurodant vartojama santrumpa *GP I*.

įtraukti ir kitų baltų istoriją. Daukantas *Bd* skaitytojui rodo, kad budinant tautą svarbu yra visas tautos praeities paveldas, nereikia apsiriboti Lietuvos priešų nubrėžtomis sienomis, bet būtina įtraukti kitų „brolių“ palikimą, jų kalbos, materialinės ir dvasinės kultūros bei istorijos elementus. Anot Daukanto, priešui buvo naudinga skaldyk ir valdyk politika, todėl jis siekė parodyti lietuvių, prūsų, latvių skirtingumą. Rytų Prūsijos, o ir kitų baltų grupių *GP* atspindėta etninė ir kalbinė medžiaga Daukantui buvo dar vienas baltų bendruomenių artumo ir glaudžių saitų praeityje įrodymas.

GP vyrauja riterių palaikymas ir nemeilė lenkams, o galiausiai ir Jogailai, trukdžiusiems Ordino šalies plėtrai bei vystymuisi ir privedusiems ją prie žlugimo. Voigto veikalas baigiasi kartu su Vokiečių ordinu. Istorikas, svarstydamas žlugimo priežastis, parodė riterių atitrūkimo nuo pirminės idėjos raidą, palietė jos praradimo priežastis⁴³. Tiek Voigtas, tiek Daukantas tautos pakilimą ir nuosmukį siejo su asmenybėmis. Voigto Ordino magistras buvo paskiriami užimti pareigas dėl savo individualių savybių. O Daukantas rašė, kad kunigaikščiai karo vadais buvo paskiriami dėl savo dorybės ir narsos, bet ne kilmės.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Voigto panaudoti gausūs šaltiniai, keliamos idėjos, su nemažu pietetu perteikta senovės prūsų/baltų kultūra, sukurtas narsių ir išsvermingų karių ilgametėse kovose už laisvę vaizdiny patraukė Daukanto dėmesį ir *GP* daug metų išliko jo dėmesio akiratyje.

Baltiškojo kraštovaizdžio kaita. Devynių tomų *GP* yra skirta Vokiečių ordino istorijai Prūsijoje. Voigtas pirmame tome aptarė baltų žemes nuo seniausių laikų, nurodė, kokiais vardais baltai vadinti pirmųjų istorikų ir keliautojų knygoje, aprašė baltų prekybą gintaru, gotų migraciją į baltų žemes, aptarė senovės baltų religiją, Vaidevučio ir Brutenio religijos ir valdymo reformą, vaizdavo pirmuosius baltų ir slavų (lenkų), skandinavų kontaktus, vikingų žygius, pateikė Wulfstano žinias apie baltus, minėjo danų kolonistus rytinėse Baltijos pakrantėse, pirmųjų krikščionių pasirodymą ir bandymą skelbti Evangeliją. Voigtas skyrė dėmesio baltų karo menui, kasdienybei ir religijai. Visi kiti tomai yra skirti Ordino susikūrimui, klestėjimui ir žlugimui. Istorikas, remdamasis dokumentais, epistolika, rankraštiniėmis ir spausdintomis kronikomomis, senųjų autorių bei amžininkų darbais, nuosekliai atskleidė Ordino veiklą, diplomatijos užkulsius, kasmetinių kampanijų prieš baltus istoriją. Parodė, kaip Ordinas baltų šventyklų vie-

⁴³ Erich Maschke, *op. cit.*, p. 114–115.

toje steigė gynybines pilis, kūrė miestus ir šventąjį karą atitiksiantį sakralizuotą kraštovaizdį.

Daukantas *Bd* daug dėmesio skyrė kraštovaizdžiui kaip svarbiausiam tautos dvasią formavusiam elementui. Herderis žmonijos istoriją pradėjo ne nuo pirmųjų civilizacijų, o nuo pirmykščio žmogaus veiklos. Voigtas pirmojo tomo pratarmėje ir pirmosios dalies skyriuose „Preuffens Urzeit“, „Preuffens Boden=Bildung“, „Die Nehringen und Haffe“ (*GP I*, p. 1–14) aptarė rytinės Baltijos pakrantės istorinį kraštovaizdį, jo formavimąsi, nurodė, kad didžiuliai geologiniai, klimato ir visuomenės pokyčiai lėmė žmonių migraciją. Jau buvo rašyta⁴⁴, kad Daukantas tai gerokai trumpiau pateikė veikalo pratarmėje (*Bd*, „Pratarme“, p. 1–9).

Kadangi *Bd* yra parašytas ne chronologiniu, kaip *IZ*, o teminiu medžiagos dėstymo principu, pagonių ir krikščionių susidūrimą, pastarųjų poveikį kraštovaizdžiui Daukantas palietė keliuose skyriuose: apie religiją, senovės lietuvių visuomenės struktūrą ir valdymą, karybą ir prekybą.

Daukantas skyriuje „BUDAS. Senovės-Lėtuvių Kalnienų ir Zámajtių“ (*Bd*, p. 1–78) pasakojo apie lietuvių protėvius Pabaltijo kraštovaizdyje, aptarė aplinkos įtaką žmogaus kūno struktūrai, išvaizdai, mitybai, vestimentarinei tradicijai. Šiame skyriuje Daukantas Voigtu remėsi tik kartą („Voigt Gesch. Preus. B. I. K. 1. s. 14“), ne tiksliai nurodydamas puslapį, nes panaši mintis apie germanus yra kitur: „kame essanti tauta Germarej“ (*Bd*, p. 5) ← „Dort wohnen die Guttonen, ein Germanisches Volk, an einer durch das eindringende Meer [...]“ (*GP I*, p. 19). Galima pastebėti, kad *IZ* Daukantas Tacito germanų dar netapatino su heruliais, o rašė: „Teutonijos (Germanijos)“⁴⁵. Rašydamas *Bd* jis labiau pasitikėjo savo lietuvių kalbos žiniomis ir taikoma etimologija, iškėlė daug naujų hipotezių. *Bd* aprašydamas senovės lietuvių gyvenimą, kultūrą ir charakterį, Daukantas prioritetą teikė Theodoro Lepnerio (1633–1691) etnografinio pobūdžio veikalui *Der Preusche Littauer* (1744)⁴⁶, galbūt todėl ir Voigto istorija šiame skyriuje mažai atspindėta.

Vis dėlto, nors Daukantas pirmajame skyriuje Voigto veikalą nurodė tik kartą, poveikio yra daugiau. Antai Daukantas *Bd* vaizduoja, kaip senovės

⁴⁴ Roma Bončkutė, *op. cit.*, p. 272–279.

⁴⁵ Skaitytojų patogumui *IZ* tekstas naudojamas iš: Simonas Daukantas, *Istorija žemaitiška*, t. 1, parengė Birutė Vanagienė, įžangos straipsnį parašė Vytautas Merkys, (ser. *Lituanistinė biblioteka*), Vilnius, 1995, p. 33.

⁴⁶ Žr. Roma Bončkutė, „Teodoro Lepnerio apybraižos „Prūsų lietuvis“ citatos Simono Daukanto veikale „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“, in: *Knygotyra*, Vilnius, 2018, Nr. 71, p. 161–196.

lietuviai, gyvendami girių apsuptyje, pažino augalus, išmoko jais pasinaudoti (*Bd*, p. 16–17), kaip prisijaukino pirmuosius gyvūnus (*Bd*, p. 31), kaip gyvendami giriose buvo išmokę palaikyti gerą fizinę formą nuolatiniam gynimuisi nuo žvėrių ir kt. Pažvelgę į Voigto *GP I* devintą skyrių „Kriegsverfassung und Kriegsart der Preuffen“ (*GP I*, p. 525–540) matome, kad autorius apie galindus ir sudūvius („Galinder und Sudauer“) rašo, jog jų medžioklės buvo karo pratybos: „denn die Jagd gegen die wilden Thiere ihrer Wälder war ihnen Vorübung zum Kriege gewefen“ (*GP I*, p. 525). Ir skyriaus pabaigoje Daukantas, laikydamasis vokiečių romantikų požiūrio, kad įvairios žmogaus kultūros formos (menas, kalba, religija, moralė) kyla iš žmogaus sielos jėgų (*Kräfte*) ir išorinės aplinkos sąveikos⁴⁷, prieina prie išvados, kad senovės lietuvių narsumas ir karingumas buvo nulemtas krašto specifikos:

Newen pati wįjta (kajp sakiau), kórioie gyweno, skatino jus ant kariu, bet pat-saj jų karingas budas tįnáj traukę: nesgĩ milentys par wĩs sawą lousybę, kórios iki pat sawo gywos galwos neĩssĩzadieĩ ir nu neprietelũ iki paskouje ję ginioie: kajpogi tórtus, łobius, lapumą noris wĩssos pasaulęs parnieką tórieie, wįjnã tik-taj sawą lousybę kajpo lietos daktã godoie ir gérbę. (*Bd*, p. 63)

Remdamasis Tacitu Daukantas sako, kad senovės lietuvių religija rodo tautos senumą, o išlikęs prietaras, kad šventoje girioje pavirtus negalima atsisototi, bet reikia ant pilvo išsiristi, anot jo, išliko, nes manyta, kad girioje prasidėjo tauta, ten ir jų Dievas, o tokį tvirtą tikėjimą esą patvirtina Žemaitijos laimė (*Bd*, p. 6–7). Daukantas senovės lietuvių šventumą suvokia kaip visa apimantį, pats žmogus laikė save šventa tos visumos dalimi. *Bd* žodis šventas (*szwen-* arba *szwen-*) junginyje su daugeliu kitų žodžių sutinkamas labai daug kartų. Anot Daukanto, šventos buvo ne tik girios, ažuolai, žinyčios, aukurai, įstatymai, žodžiai, kitos vietos, akmenys, upės, šaltiniai, dienos, bet ir kapai, kovų vietos, krašto riboženkliai, salos, tradicijos, papročiai („daba“).

Daukantas jau *Bd* pratarinėje pabrėžė, kad žmoniją naikino ne tik klimato pokyčiai, bet ir religiniai nesutarimai, todėl skyriuje „TIKYBA Senowęs-Lėtuwiũ“ (*Bd*, p. 79–154) daug dėmesio skiria pagonių ir krikščionių susidūrimams, nors tokios plačios pagoniško kraštovaizdžio kaitos, patyrus Kryžiuočių ordino antpuolius, kaip *IZ*, jau neaptinkame. Šiame skyriuje yra penkios nuorodos į Voigto istoriją. Tačiau nustatyta, kad šiame skyriuje ne kartą perciuojami Voigto šaltiniai.

Pradėdamas nagrinėti senovės lietuvių religiją Daukantas *Bd* rašo:

⁴⁷ Plg. Eva Piirimäe, *op. cit.*, p. 87.

Koké buo senowie ape Dījwā noumone īr žīnoiemas Lētuwiū tautōs, tō szenden negaļ ajszkėj pasakyti; nesgi nōzmi īr smarkī jōs neprietelej, wījnī par sawā nōzmybę, īr smarkybę īsznajkīno jōs senowęs ape Dījwā noumonę īr žīnę; kītī par sawā nedorybę skaugiedamis dīdelios garbies nu to Lījtuwems īr paļakus tos žīnios nu kruwīniū terionū ózļikusius tydziomis ósšliepę arba wissó ajszkiausēs žīnēs ir noumōnēs ape Dījwā īr pīrmouię pradę, kitajp īszgóldydamis īszjoukę, tajp, iog szenden kas noriedam’s senowęs Lētuwiū žīnę ape Dījwa īszraszyti, niekoko kīto wadawo ne tór sau tamī daktī, kajp tiktaj Lētuwīszkus žōdius iraszytus senowęs gadyniū rasztusī, kórejs sekdamos pagaļ budo jū kalbōs, gaļ dar dīdumā senowęs jū tīkybos numanyti īr īszraszyti. (*Bd*, p. 79)

Daukanto siekis – iš Lietuvos istorijos subjekto pozicijų pažvelgti į šaltinius ir juos reinterpretuoti, pasitelkiant lietuvių kalbą. Mat, anot autoriaus, kitakalbiai, rašydami savo šaltiniuose apie senovės lietuvius, daug ko nesuprato, nes nemokėjo jų kalbos.

Daukantas *Bd* atsisakė *IZ* gana plačiai aprašytų ankstyvųjų pagonių ir krikščionių kontaktų⁴⁸. *Bd* greičiausiai iš anksto planavo rašyti mažesnės apimties, todėl lyginant su *IZ*, daug teksto, perimto iš *GP*, apie pagonių ir krikščionių pirmuosius susidūrimus atsisakė arba juos pateikė trumpiau ir kituose kontekstuose. Pavyzdžiui, *IZ* pradžioje tryliktasis skyrius vadina si „Pirmasis apsiरेikimas mokslo Kristaus lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, kraštuose“. Čia Daukantas, sekdamas *GP I* (p. 266–275), gana smulkiai atkartoja ne tik pirmųjų krikščionių, bet ir šv. Adalberto (Daukantas vartoja pasaulietinį jo vardą Vaitiekus=*Wojciech*, matyt, kad atskirtų nuo Adalberto Marburgiečio) kelionę į Prūsiją, perteikia net dialogus, nužudymo aplinkybes, pamini, kad kūnas buvo išpirktas, o paskui su iškilme pervežtas į Gniezno katedrą, kur dėl stebuklingo poveikio buvo gausiai piligrimų lancomas⁴⁹. Voigtas *GP I* šv. Adalbertui skiria daug dėmesio (p. 244–280)⁵⁰, aptaria jo palaidojimo vietą Gniezne, kitas įamžinimo vietas Rytų Prūsijoje. Daukantas *IZ* nurodo, kad informaciją ėmė iš Voigto istorijos pirmojo tomo, ketvirtojo skyriaus, bet puslapio neparašė. Galima spėti, kad Daukantas buvo paveiktas Voigto detalaus, emocingo pasakojimo. Voigtas parodė stiprų šv. Adalberto tikėjimą, nes jis net mirties akimirką gebėjo raminti tikėjimo brolius, žadino troškimą kovoti su netikėliais. Voigtas, laikydamasis literatūrinės tradicijos, pabrėžė pirmųjų krikščionių misijų reikšmingumą.

⁴⁸ Simonas Daukantas, *Istorija žemaitiška*, t. 1, p. 138–144.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 138–141.

⁵⁰ Voigtas *GP I* pateikė ir priedą Nr. 3 „Ueber den heiligen Adalbert und deffen Biographien“ (p. 650–656).

Pasakojimo pabaigoje Voigtas nurodė, kad vėliau buvo pastatyta šv. Adalberto vardo katedra Karaliaučiuje, o nužudymo vietoje – koplyčia, kur traukdavo piligrimai iš įvairių kraštų ir gaudavo indulgencijų (*GP I*, p. 278–280). Šv. Adalberto mirtis buvo pagrindinis įvykis baltų krikštijimo istorijoje. Visi, kurie kariavo prieš prūsus, siejo kovas su šiuo kankiniu, siekė apsaugoti nuo pagonių su juo susijusias vietas⁵¹, todėl nėra keista, kad Daukantas, *Bd* rašydamas apie senovės lietuvių kunigus, trumpai nurodo: „wens tarp jū [žygovų] szwentamī pamedie metusī 999⁵² nukawo S. Wajtiekka skelbanti Parusie krikscioniszka moksla“ (*Bd*, p. 125). Daukantas nuorodos nepateikia, todėl gali atrodyti, kad jis parašė iš atminties, nurodė ne nužudymo, o konsekavimo metus. Tačiau Voigtas *GP I* vienuoliktame skyriuje „Religion und Götterdienſt“ (p. 574–616), rašydamas apie pagonių kunigus „Siggonen oder Siggonoten“ sako, kad jie, atrodo, gyveno prie šventosios Romovės, kur šventojoje Žemaitijos giraitėje šv. Adalbertas buvo nužudytas (*GP I*, p. 607).

Daukantas *IZ* mini ir Brunoną pastebėdamas, kad pagonys jame atpažino šv. Adalberto ketinimus ir ragino grįžti namo, bet „mokytojas žodžio Dievo to neklausė ir neliovė tenai įstatymų Kristaus skelbti“⁵³. Ir nors Daukantas nenurodo, kad seka Voigtu (*GP I*, p. 281–289), tačiau lengvai atpažįstame pirmtako mintį, pavyzdžiui:

Die Preuffen aber hatten Adalberts Bemühungen zur Vertilgung ihres Glaubens und feine Schmähung und Verachtung ihrer Götter und Heilighümer noch keineswegs vergeffen; vielmehr war ihnen seitdem alles, was chriſtlich hieß, nur noch verhaſter geworden. Warnend riethen ſie daher dem neuen Apoſtel, die Predigt gegen ihre Gottheiten nicht fortzufetzen und zur Rettung feines Lebens das Land eilig zu verlaſſen. (*GP I*, p. 288)

Netikėliai parusėnų, nenumiršę dar Vaitiekaus, burniavo ant jų lygia dalia kaippo ant tų, kurie nori jiems svetimus dievus į jų žemę įveisti, todėl persergėjo tuos mokytojus, idant nepeiktų jų senovės dievų ir kuo veikesniai namon grįžtų.⁵⁴

Er war ſchon weit in die Landſchaften hineingeſogen und nahte Preuffens öftlichen Gränzen, als er eines Tages während der Verkündigung des chriſt-

⁵¹ Gregory Leighton, *op. cit.*, p. 105.

⁵² Voigtas nurodo, kad šv. Adalbertas buvo nužudytas 997 m. balandžio 20 d. Daukantas *IZ* šią datą ir nurodo. O 999 m. šv. Adalbertas buvo kanonizuotas – suteikus titulą *Archiepiscopus Sancti Adalberti martyris*.

⁵³ Simonas Daukantas, *Istorija žemaitiška*, t. 1, p. 141–142.

⁵⁴ *Ibid.*

lichen Wortes plötzlich überfallen, gefangen genommen, am vierzehnten Februar 1008 mit allen seinen Gefährten enthauptet und ihre Leichname an Händen und Füßen aufs schrecklichste verftümmelt wurden. Der Ort, wo solches geschah und wo Körper unbeerdigt liegen blieben, wird uns nirgends genannt; gewiß ist aber, daß Bruno Samland nicht betreten, vielmehr weiter nach Osten hin seinen Tod gefunden hatte. Als nun Herzog Boleslav dieses traurige Schicksal Bruno's und seiner Begleiter erfuhr, sandte er eine Botchaft nach Preußen, ließ die Leichname loskaufen und „zum künstigen Troste für sein Haus“ nach Polen bringen. (*GP I*, p. 288–289)

Brunas buvo jau giliai į Parusnio kraštą įsitraukęs, kad tuo tarpu pamokslą besakantį netikėliai anpuolę surišo ir 14 dienų kovo mėnesio metuose 1008 lygiai su jo tarnais galvas nurentė ir iš kūnų žaimojos. Vieta, kurioje tas šventas vyras su savo tarnais galą gavo nėra žinoma. Išgirdęs tą, vėl Boleslovas karalius siuntė į Parusnį siuntinius, liepdamas kūną mūčelniko atpirkti dėl pajautimo savo namų ir į Lenkus parvežti.⁵⁵

Matome, kad Daukantas kiek trumpindamas perteikia Voigto pasakojimą. Palyginimas su šaltiniu padeda Daukanto tekstą geriau suprasti. Pavyzdžiui, kyla klausimas, kodėl Daukantas nurodo „14 dienų kovo mėnesio metuose 1008“. Voigtas išnašoje lotyniškai cituoja Ditmaro Merseburgiečio kroniką (X a. pirmoji pusė): „[...] XVI Cal. Martii [...]“. Galbūt Daukantas užfiksavo kovo mėn., o iš Voigto teksto paėmė 14 d. Daukantas pamiršo, kad Julijaus kalendoriuje „XVI Cal. Martii“ atitinka vasario 14 d.? Voigto pateiktose lotyniškose citatose vartojami *martyrum*, *martyrisatus est*, todėl Daukantas pavartoja polonizmą „mūčelniko“. Be vokiškojo šaltinio neaiškūs ir Daukanto vertimas „liepdamas kūną mūčelniko atpirkti dėl pajautimo savo namų“ → „ließ die Leichname loskaufen und „zum künstigen Troste für sein Haus““.

Daukantas, rašydamas apie įvairius pagonių kunigus, remiasi Voigtu, pavyzdžiui:

mieklinantes i tou kas só S. Wajtieku nutieko, gał tarti, iog ije antwejjazs yra buwĩ newen szwëntòs gĩrres ape rumus patĩjs Kuriejũ Kuriejo; bet ĩr kĩttũ wĩssũ gĩrriũ, mediũ, upiũ ĩr kĩttũ szwëntũ wĩjtũ, kórij tajpat atgabintas aukòs downas prijemę ĩr doudantems Dĩjwũ patajkã aprejszkę, ape kitus jũ darbus niera žĩnoma. (*Bd*, p. 125)

Aus Adalbert Beifpiel dürfte zu schließen seyn, daß sie zugleich die nächste Aufsicht über den heiligen Wald am heiligen Romowe führten und es wäre demnach nicht

⁵⁵ *Ibid.*

unwahrscheinlich, daß sie auch an andern heiligen Orten, an heiligen Quellen, auf heiligen Bergen, in heiligen Hainen, an einzelnen heiligen Bäumen die obersten Aufseher gewesen, welche die dargebrachten Opfergaben in Empfang nahmen und Opfernden das Wohlgefallen der Götter, den Segen, verkündigten. Ueber ihre näheren Verhältnisse aber sind wir weiter nicht belehrt. (*GP I*, p. 607–608)

Voigtas toliau rašo apie pagonių kunigus „Wurskaiten“ (*GP I*, p. 608–609), Daukantas apie – „Wirszajtej“ (*Bd*, p. 125); Voigtas apie „Tuliffonen und Ligafchonen“ (*GP I*, p. 609), Daukantas apie – „Tyłosonys ir Lygusonys tejsiaus sakant Lidusouys nu žodio lidietī“ (*Bd*, p. 126). Taip pat Daukantas perima iš Voigto informaciją, bet kiek keisdamas, apie Žvalgionis, Putionis, Viejonis, Pustionis, Žeistionis, Žvaizdionis, moteris kuniges ir kt. (*Bd*, p. 126), tačiau nuorodą pateikia: „Lucas David B. 1. s. 51. 32. 38. 39. 2 Leo histor. Pruss. p. 4“ (*Bd*, p. 127). Pažvelgę į *GP I*, matome Voigto nuorodą: „Lucas David B. I. S. 31. 32. 38. 99. Leo histor. Pruss. p. 4“ (*GP I*, p. 612). Ir toliau Daukantas nurodydamas, kad kunigus maitino gyventojai tų vietų, kur jie tarnavo, pateikia Voigto mintį ir iš jo paimtą nuorodą „Lucas David B, 1. s. 38. 99“ (*Bd*, p. 127) ← „Lucas David B. I. S. 38. 99“ (*GP I*, p. 613). Šios dvi aptartos, Daukanto iš eilės iš Voigto perimtos nuorodos leidžia pastebėti *Bd* klaidas. *Bd* pirmojoje nuorodoje vietoj „31“ yra „51“ ir vietoj „99“ išspausdinta „39“. Kitoje vietoje, kai Daukantas rašo apie kunigus ir nurodo, kad jie minimi krikščionių ir prūsų sutartyse („rodos, iog tįj kónegaj Lygusonys ir Tyłosonys wadinos, kóriį jau yra mīnawoiemis sandarose metū 1249 tarp Kristionū ir Parusienū“), jau nurodo ir Voigtą: „Voigt Preus. Geschich. B. 1. s. 564. Lasicius in libro citato pag. 57.—“ (*Bd*, p. 144). Galima atkreipti dėmesį, kad Voigtas išnašoje *latinita* parašo iš sutarties paimtus vardus „Tulissones vel Ligaschones“, bet Daukantas, matyt, pritaiko savo etimologiją ir rašo *Tylusonis*. Taip pat galima atkreipti dėmesį, kad *IZ* Daukantas tą sutartį perrašė ir nurodė Voigto veikalą⁵⁶, tik kunigų neminėjo.

Daukantas, užbaigęs rašyti apie seniausią lietuvių/baltų religiją, iš esmės sekdamas Voigto tekstu, perėjęs prie naujesnių laikų, panašiai kaip vokiečių istorikas, aptaria religijos kitimo priežastis, nurodo, kad šiuo požiūriu svarbūs buvo bendruomenių kontaktai (*Bd*, p. 93 ← *GP I*, p. 577), o rašydamas apie Vokiečių ordino („Teutonu Wakyteį“) atvykimą į Prūsiją XII a., sako, kad „Parusnie“ rado jau „szietrą po dīdeliu ouzoufu wissados žaloujentiu, pas kóri žyneį arba kónegaj amžiną ugni kurinisis ouzoufo medeįs“

⁵⁶ *Ibid.*, p. 343–347.

(*Bd*, p. 94). Toliau Daukantas aprašo ažuole esančius stabus, ir matome, kad sekta Voigto, nors nuorodos nėra. Pavyzdžiui, Perkūno aprašymas:

Tarp tū stabū wens buwes pawiedós i amžiaus wirą, kórsaj tórieies wejđą drousi ir raudoną, barsdą garbanotą, ant gałwu lijsnàs twaskantès, rąnkoie wyliczès. Gywentojej wadínusis ji Perunó arba Perkunó wissódidiausió sawo Dįjwó ir dawiejó szilimos, ant kório garbies, kónegaj kajp sakiau amžina ugni kórinusis ouzouło małkó. (*Bd*, p. 94)

Perkunos, des gewaltigen Donnerers, des Feuer=Gottes, des Götter=Königes Bild zornentbrannten Mannes, fein Geficht feuerartig mit kraufem Barte, das Haupt mit Feuerflammen gekrönt. Als das Bildniß des erfsten und des obersten der Götter stand es in der Mitte der andern. (*GP I*, p. 580–581)

Daukantas nurodo, kad Perkūno garbei žmonės laikė žaltį, kurį maitino pienu, ir pateikia nuorodą: „Lucas David. B. 1. p. 29. 2. Leo hist. Pruss. pag. 4. 3., Hartnock alt. und neu. Preuss. p. 161. —“ (*Bd*, 94). Atrodo, sakinyš ir nuoroda paimta iš Voigto: „Lucas David B. I. p. 29. *Leo* histor. Pruss. p. 4. Hartknoch A. u. N. Pr. S. 161“ (*GP I*, p. 586). Skirtumas tik tas, kad Daukantas sudėtinėse nuorodose prie kiekvieno naujo šaltinio žymėjo skaičius „2“, „3“ ir, šiuo atveju, labiau išplėtė Christopho Hartknocho (1644–1687) veikalo pavadinimą, nes jį gerai žinojo, kitur citavo tiesiai iš jo. Kita išnaša kitame puslapyje – „Hartknoch p. 163. Pretorius Schaubine p. 317“ (*Bd*, p. 95) taip pat perimta iš Voigto, palyginkime ir tekstus:

Lėtuwej turieiusis ji óz szwęntą i karę traukdamis sófikij kėlie žalti tarusis, iog jis essós Trimpos Dįjwas arba kajp praszalejtej waden po Trimpos Dįjws. (*Bd*, p. 94–95)

fie galt denen, die zu Kriegskampfe auszogen, als ein Zeichen der Gegenwart des freundlichen Gottes Potrimpos. (*GP I*, p. 584)

Daukantas *Bd* nurodo Simono Grunau *Prūsijos kroniką*, tačiau taip pat – iš savo amžininko Voigto: „Simon Grunau Tom. 1. c. 1. Pretorius Schaubühne B. V. c. 12. § 26“ (*Bd*, p. 123) ← „Simon Grunau Tr. III. c. 1. Prätorius Schaubühne B. IV. c. 12. §. 26“ (*GP I*, p. 605).

Galima atkreipti dėmesį, kad Daukantas pirmojoje savo istorijoje *Darbai senujų lietuvių ir žemaičių* (1822⁵⁷; toliau – *Darbai*) Mato Pretorijaus *Deliciae*

⁵⁷ [Simonas Daukantas], *Darbay senuju Lituwuiu yr Zemaycziu*, 1822, 885 p. Rankraštis, vadinamasis Jurgio Platerio nuorašas, saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, f. 1, b. D 104.

Prussicae oder Preussische Schaubühne (rankraštis, 1698), Simono Grunau *Preussische Chronik* (išl. 1876–1896) percitavo iš Kotzebue (August Frederick Ferdinand von Kotzebue, 1761–1819) *Preußens ältere Geschichte* (*Prūsijos senovės istorija*, 1803–1808, 4 t.). Kotzebue pratarmėje „Vorbericht über die ungedruckten und größtentheil unbenutzten Quellen dieser Gefchichte“ ne tik nurodė rankraštinius ir retus šaltinius, bet ir trumpai juos aptarė. Pavyzdžiui, nurodė, kaip atrodo Luco Davido rankraštis (kuris buvo Ernsto Hennigo 1812 m. paskelbtas), pastebėjo, kad Grunau labai kėlė pasitikėjimą kitiems istorikams, o Baczko juo pirmasis pasinaudojo⁵⁸. Kotzebue atskirai aptarė, kokius šaltinius rado garsiojoje Valenrodo bibliotekoje, Karaliaučiaus miesto bibliotekoje. Jis padėkojo karo tarybos nariui Bozui už galimybę pasinaudoti Simono Grunau ir Mato Pretorijaus rankraščiais, nurodė jų genezę ir pastebėjo, kad Baczko necitavo Pretorijaus *Preussische Schaubühne*⁵⁹. Kadangi Daukantas neturėjo galimybės susipažinti su šiais ir kitais svarbiais Lietuvos istorijai šaltiniais, *Bd* jis daugelį nurodė jau iš Voigto, kaip autoritetingesnio autoriaus, patvirtindamas kitų mintį, kad *GP* aktuali dėl retų šaltinių panaudojimo.

Pasakodamas apie pirmosios pavasario šventės apeigas (*Bd*, p. 129–130) Daukantas remiasi Voigtu, nurodo tomą ir skyrių, bet puslapį – ne tą („Joh. Voigt Gesch. Preus. 1. B. XI. K. s. 600“); iš tikrųjų ši vieta yra *GP I* p. 615. Daukantas senovės baltų gyventų teritorijų ribas ir svarbiausius tautos centrus šventyklas taip pat buvo priverstas didžia dalimi atkurti iš kitataučių šaltinių, pirmiausia iš Voigto. Aptaręs dievų panteoną, Daukantas rašo apie šventyklas primindamas, kad jau sakė, jog senovės lietuviai trobesių, žinyčiomis vadinamų, neturėjo, o meldėsi ant aukštų kalnų, giriose ir lapinėse („šėtruose“), po visų didžiausiais ažuolais, nes matė, kad tos tautos, kurios turėjo šventyklas, buvo susiskaldžiusios į luomus ir vieni kitiems vergavo (*Bd*, p. 103). Aptardamas svarbiausias šventvietes jis nurodo ažuolus ir rašo, kad

Ąntrós buo pa Jslie, ąnt kório szakomis Teutonú meldzionys atėjusis metusĩ 1230 Lėtuwiú kristytĩ buo sau pĩli pastrunĩjusis, išzwĩrtós jem paskou mĩnawofĩ Meldzionys tĩnaj pĩlę ikurę ĩr nu kėlmo to ouzoulo regęs Kėlmĩ pramĩnę, kório druktyš 27 mastus tórieies. (*Bd*, p. 110)

⁵⁸ [August von Kotzebue], *Preußens ältere Geschichte von August von Kotzebue Mitglied der koeniglich Preußischen Akademie der Wissenschaften*, t. I, Riga: bey Carl Johann Gottfried Hartmann 1808, p. XVII–XVIII.

⁵⁹ *Ibid.*, p. XIX–XX.

Daukantas nuorodos nepateikia, atrodo, mintis paimta iš *GP II*, tačiau laisvai interpretuota. Voigtas rašo apie baltų Kulmo žemės užkariavimą, trijų pilių užėmimą. Jis nurodo, kad viena pilis buvo „Kulm“, kitų vadinama „Chelm“ (*GP II*, p. 220), kita buvo „Turn oder Thorn“ (dab. Torunė) (*GP II*, p. 221), ir išnašoje pateikia informaciją iš kronikininkų apie „Villa, quae vocatur Quercus ultra Wizlam“, kad Turno pilis buvo netoli kaimo „Quercu oder Qwercz“ (*GP II*, p. 222). Galbūt Daukantui pilies *Chelm* pavadinimas dėl panašaus skambesio su žodžiu *kelmas* davė mintį, kad Kulmo pilį ir miestą vokiečiai pavadino nuo ten augusio ažuolo. Daukanto pateikti metai „1230“ gali būti paimti iš Voigto (*GP II*, p. 198), kur jis nurodo, kad tais metais buvo pastatyta Kulmo bažnyčia.

Daukantas panašiai informaciją keičia ir kitur. Pavyzdžiui, pateikdamas nuorodą „a“ („a) Joh. Voigt Gesch. Peuss. 1 B. IV K. s 299“), jis rašo, kad X a. lietuviai įkūrė šventyklą:

Wijnog ilgajniu norys wengę nu praszalejtū, kajp wīrsziaus mīnawojau, bet bendraudamījs, īr bicziólaudamījs abgudo jū apsiejīmais īr jau deszīmtamiję ąmzióuie Zámajtiū žinicze sało Rusnie a) yra dīdej garsi i kórę saka, krikcionū kónegas wījnoulektamī ąmzióie gywenós, twīno swietas nu wissū krasztū terautījs īr jautotījs sawo rekalusī ne wen netikielej īr pagonys; bet īr patys kris-tionys Grekonys, beje: Gudaj īr Biskaje. (*Bd*, p. 103–104)

Iš tikrųjų Voigtas nemini Rusnės. *GP I* p. 299 prasideda poskyris „Namen des Landes Preuffen“, kur pateikiama prūsų pavadinimo kilmė, minima, kad lenkai šiaurinius kaimynus vadino „Po-Ruffen“, t. y. „die an den Ruffen“ (*GP I*, p. 305). Tad Daukanto priminimas, kad lietuviai „abgudo“, gali būti *GP I* p. 299 parafrazė, nes tuo metu kaimynai buvo *Ruffen*. Daukantas Prūsijos pavadinimą siejo su garsia Rusnės šventykla, į kurią likimo sužinoti, kaip matyti iš citatos, vykdavo ir kitų kraštų gyventojai. Voigtas, rašydamas apie seniausią šventyklą, sako, kad galbūt siekdami skirtingas tautos dalis („Völker=Theile“) sujungti jie įkūrė šventovę Romovę (*GP I*, p. 159). Bet autorius nežino, ar tai buvo visai tautai („gefammte Volk“, *GP I*, p. 160), ar galbūt kiekvienas kraštas turėjo savo Romovę ir atskirą Krivį („Grīwe“). Voigtas pateikia pavyzdžių iš kronikų, kurie rodytų, kad Romovę turėjo ne vienas regionas (*GP I*, p. 160). Jis tik akcentavo, kad prūsai turėjo vieną Romovę (*GP I*, p. 161). Taip pat *GP I* priede Nr. 2 Voigtas aptaria Romovę Žemaitijoje („Das alte Romowe in Samland“). Istorikas nurodo jos pavadinimo kilmę ir variantus įvairiuose šaltiniuose (*GP I*, p. 640–649). Pasitelkę *Darbus* matome, kad Daukantas, remdamasis Teodoro Narbuto

straipsniu leidinyje *Tygodnik Wileński*⁶⁰ rašo, jog X ir XI a. šaltiniai rodo, kad seniausia žinyčia buvo Rusnės, kur lankėsi ispanai, graikai, kurią pirmieji kryžiuočiai išgriovė ir 1250 m. akmenį su užrašu nusiuntė popiežiui Inocentui III. IZ ši informacija pakartojama, bet metai nurodyti „1240“⁶¹. Tad Daukantas *Bd* nekeitė anksčiau susiformavusio požiūrio, kad pirmoji šventykla buvo Rusnės saloje, bet sugriovimo metus vėl parašė „1250“ ir nurodė šaltinį: „Teod. Narbut Dzieje star. Narod. Litew. T. 1. s. 218“ (*Bd*, p. 104), nors ten informacijos apie Rusnės žinyčią ir jos sugriovimo aplinkybes nėra⁶².

Aprašydamas Žemaitijos šventvietes Daukantas rėmėsi ir *GP IV* (1830)⁶³ 14 skyriaus tekstu, bet nepateikė puslapio („Voigt Gesch. Preus. B IV. k. 14“). Voigtas, aprašydamas 1283 m. kovą Žemaitijoje, rašo apie prie Nevėžio ir Dubysos buvusią Romainių salą („Romayn=Werder“). Daukantas Voigtą netiesiogiai kritikuoja ir rašo, kad Žemaitijoje buvo tik viena šventoji giria, vadinama Rusenė, „kóroioie szenden Rasejniū“ pilis ir iš čia miesto pavadinimas. Taigi Voigtas senovės lietuvių šventvietę, kur rezidavo aukščiausias žynys („Griwen“⁶⁴), vadino „Romowe“, plačiai aptarė pavadinimo kilmę, o Daukantas ją laiko antrąja žinyčia, nes pirmoji, t. y. seniausioji, finikiečių kolonistų įkurta I a. pr. Kr., buvo „sała Rusnie“ (*Bd*, p. 104). Daukantui atrodo, kad Rusnė yra labiau motyvuotas pavadinimas, nes: „žiniczio ąmžina ugnęs ąnt Dįjwo garbies rusięję, nu ko ne wen pati sała Rusnęs wardą saw gawo, bet dar tullī raszfīnikaj patę Ziamajtiū jurą Rusū-mare wadeno o jos paiuriū gywentojus Rusajs; bet tąknesnej Parusejs arba Parusajs, beje pas Rusnę gywenąntejs“ (*Bd*, p. 9). Be to, su žodžiu *rusėti* jam susijęs ir *kurstyti*: „Zodys pats kórti, kórstyti, buo szwentó ir dieł patios ugnęs tediewemas, todieł wadīno jį Kure arba Kurionió arba Kuriejó, kórs sawó szīlīmó wīs ikurę szioie pasaulie ir kófińą wīssą sótwierīmą“ (*Bd*, p. 81).

⁶⁰ Plg. „w poganskiey dawnych Prussow boznicy w Russ (Rusni)“ (Teodor Narbutt, „Badanie starożytności litewskich“, in: *Tygodnik Wileński*, Wilno, 1817, Nr. 71, p. 279).

⁶¹ Simonas Daukantas, *Istorija žemaitiška*, t. 1, p. 30–31.

⁶² Teodor Narbutt, *Dzieje starożytne narodu Litewskiego: Mitologia litewska*, t. 1, Wilno: nakładem i drukiem A. Marcinowskiego, 1835.

⁶³ Johannes Voigt, *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens. Die Zeit von der Unterwerfung der Preussen 1283 bis zu Dietrichs von Altenburg Tod 1341*, t. 4, Königsberg im Verlage der Gebrüder Bornträger, 1830, in: Johannes Voigt, *Geschichte Preussens, von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des deutschen Ordens*, t. 4, Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1968; toliau nurodant vartojama santrumpa *GP IV*.

⁶⁴ *Bd*: „Krywe-Krywejtis arba Kuriejis“ (p. 105).

Bd šventieji kalnai aptariami pasitelkiant Voigtą („Voigt Gesch Preuss. B. 1. s. 597“), bet tekstą papildant informacija iš kitų *GP* vietų ar kitų šaltinių (*GP I*, p. 597–598).

Norisi atkreipti dėmesį, kad Daukantas mintį, jog jau pirmieji krikščionių keliautojai buvo pastebėję, kad pagonių papročiai yra verti pagyrimo, greičiausiai perėmė iš Voigto, kuris rašydamas apie prūsų gyvenimą ir papročius, skyrių pradeda citata: „Es könte viel Löbliches in feinen Sitten von diefem Volke gefagt werden, wenn es den Glauben Chriffti hätte“, o išnašoje nurodo lotynišką citatą, kuri yra *Bd*: „Multa poterant dici de hoc populo laudabilia in moribus, si haberent solam fidem Christi“ ir Helmoldo (Helmold ~1120 – po 1177) *Chronica Slavorum* (*GP I*, p. 541). Daukantas šią citatą pavartoja du kartus skyriuje apie religiją (*Bd*, p. 88, 154) kaip argumentą, kad krikščionys neturėjo jokios moralinės priežasties pagonis krikštyti ginklu, išskyrus grobikiškus siekius. Kad sustiprintų tikrąją kryžiuočių karų priežastį Daukantas skyriuje apie prekybą, remdamasis Voigtu, kaip matysime toliau, iš pradžių aptaria sėkmingą baltų prekybą gintaru ir kitomis krašto gėrybėmis, o prasidėjus christianizacijai, parodo prekybos smukimą, gyventojų degradaciją.

Skyriuje „RIEDA Senowęs-Lėtuwiū“ (*Bd*, p. 155–185) yra vienintelė nuoroda (p. 183) į *GP I* („Voigt Preussens Geschichte B. 1. c. 1. s. 28“). Šiuo atveju Daukantas Voigto tekstą pasitelkia, kai nori parodyti, kad senieji autoriai buvo užfiksavę baltų savitumą, ypatingą gebėjimą gyventi atšiauriame klimate. Vis dėlto ir čia pirmtako teksto pastebime daugiau. Pavyzdžiui, Daukantas (*Bd*, p. 169–170) iš *GP II* perima Voigto įrodymus, kad popiežiai (Inocentas III, Grigalius IX) buvo informuoti apie nežmonišką elgesį su apkrikštytais baltais, siuntė grasinančius laiškus vietos vyskupams, tačiau nepasiekė rezultato. Kad ši *Bd* vieta yra iš Voigto, matome atsivertę *IŽ*⁶⁵, kur nuoroda pateikta. Daukantas tiek daug kartų pabrėžia baltų pavergimą, nes laikosi minties, kad iš pavergto žmogaus yra atimamas įgimtas polinkis per laisvą bendravimą ir bendradarbiavimą, gimtąją kalbą, kultūrą, saviugdą siekti aukščiausios savirealizacijos. Jis parodo, kaip senovės baltai, praradę laisvę, žemę, neteko galimybės lavintis, steigti savo kultūrą, o tautos kilmingieji nutauto ir degradavo (*Bd*, p. 206–207).

Skyriuje „KARYBA Senowęs-Lėtuwiū“ (*Bd*, p. 186–212) Daukantas nė karto nenurodo *GP*, bet patyrinėjus matyti, kad ne kartą iš šio veikalo skyriaus „Kriegsverfaffung und Kriegsart der Preuffen“ (*GP I*, p. 525–540) jis

⁶⁵ Simonas Daukantas, *Istorija žemaitiška*, t. 1, p. 286–287, 517.

perėmė informaciją apie ypatingą baltų kraštovaizdį, kuris juos gynė nuo priešų ir jiems nereikėjo mūrinių pilių; apie karybos ir ginklų originalumą, vadų skyrimą. Pavyzdžiui, Daukantas nurodydamas, kad senų senovėje lietuviai pilių neturėjo, nes jų pilimis buvo girios, o mūrais – žmonių narsybė ir kantrybė, išnašoje pažymi „Mart. Gallus in l. c.“ (*Bd*, p. 194). Voigtas pirmiausia nurodo Petro Dusburgiečio kroniką, o toliau išnašoje rašo: „*Martin. Gallus* p. 91 fagt: Terra illa lacubus et paludibus est adeo communita, quod esset vel castellis vel civitatibus sic munita [...]“ (*GP I*, p. 537, išn. 3). Toliau Daukantas rašo, kad vėliau pilis pradėjo statyti, aprašo kokios jos buvo originalios, kaip pilių statyba keitė kariavimo būdą. Plėtodamas mintį apie pilių apgultis, jis perima iš Voigto mintis ir jo nuorodą: „Dusburg P. III c 89. 112. 113. 114“ (*Bd*, p. 197) ← „Dusburg P. III. c. 89. 112. 113. 114. 117“ (*GP I*, p. 537). Voigto pastebėjimo, kad prūsai karuose prieš Ordiną panaudodavo pilių apgulties mašinas, Daukantas neperėmė, jis sukūrė apibendrintą vaizdą: „lygī dalī negórosnie i neprieteliū pīlys graudamījs; nesgi newen kajp drouś wīraj, bet it lewaj stajpies ąnt oulīniū ar akmīnīniū sijnū tukstąntiemis graudindamis īr trupindamis sawo szarwotus wergiejus“ (*Bd*, p. 197). Voigtas atkreipia dėmesį, kad seniau prūsai buvo taikūs ir draugiški (*GP I*, p. 526). Daukantas senovės lietuvių kovas laiko gynybinėmis ir akcentuoja, kad tik išimetus vokiečiams į Žemaičių pajūrius, lietuviai pradėjo juos užpuldinėti ir plėsti (*Bd*, p. 211).

Voigtas sako, kad legendiniais laikais („Sagen=Zeit“) prūsai turėjo savitą karo vadų skyrimo tvarką. Daukantas karo vado paskyrimą ir tai, kad juo kartais skirdavo svetimos tautos vyrą, aprašo pagal Voigto tekstą, pateikia jo šaltinius. Pavyzdžiui, jis rašo: „Kartajs pakiele sau karwedió arba atmonó swetīmós tautos wirą, kórsaj wīssą waldę tórieię īr nierą rąndama rasztuse, idant Kurieju-Kuriejis but jo waldę mažīņes arba waržes karè essąnt“ (*Bd*, p. 204). Voigtas rašo, kad vėlesniais laikais prūsai rinkdavo svetimus vadus ir nurodo Sventopelką („Svantepolc“) iš Pomeranijos bei pateikia nuorodą „Dusburg P. III. c. 34“ (*GP I*, p. 527). Daukantas pakartoja jo nuorodą „Dusburg P III. c. 34“, bet nepakartoja Voigto išnašoje pridėtos lotyniškos citatos. Voigtas mintį apie karo vadų ir aukščiausių žynių – krivių – sugebėjimą pasidalinti valdžia karo metu paėmė iš kito Dusburgiečio kronikos puslapio ir pateikė nuorodą „Dusburg P. III. c. 222“, kurios Daukantas nepakartoja. Bet Voigtas atkreipia dėmesį, kad buvo atveju, jog krivis davė nurodymus karo vadui, ir remiasi Dusburgiečiu ir Pretorijumi. Daukantas paliko tik antrąją nuorodą: „Prätorius Schaubine s. 1203“ ← „Prätorius Schaubüne S. 1203“ (*GP I*, p. 527). Toliau Daukantas tęsia apie

karo vadų skyrimą ir kariavimo būdus savo žemėse ar priešų bei seka Voigto tekstu, bet nurodo tik pirmtako šaltinius: „Dusburg. P. 111. c. 7“ ir „Dusburg. P. 111. c. 20“ (*Bd*, p. 205). Šiame kontekste jis nurodo Varmijos vado figūrą „Pipsa warmijos atmons“, kuri Voigtas pateikia išnašoje su nuoroda ir vokišku bei lotynišku tekstu: „Von Pyopso, dem Hauptmanne der Warmier, heist es bei Dusburg P. III. c. 20 [...]“ (*GP I*, p. 528), kitoje vietoje Voigtas jį pavadina „Pipin“ (*GP I*, p. 537).

Kai Daukantas aptaria ginklus, aprangą, kuriuos senovės lietuviai dirbosi panaudodami vietines medžiagas, daugiausia žvėrių kaulus ir kailius, nurodo, kad remiasi Tacitu ir Luko Davido kronika: „Tacitius Germanorum c. 45“ (*Bd*, p. 208), „Lucas David B. 3 s. 44“ (*Bd*, p. 209). Palyginę tekstus ir nuorodas matome, kad perimta iš Voigto, kur jis kalba apie aisčių ir venedų ginklus ir remiasi Tacitu: „*Tacit. German. c. 45*“, „Lucas David B. I s. 44“ (*GP I*, p. 531). Iš viso *Bd* yra 20 nuorodų į Luko Davido kroniką, ir visos jos yra perimtos iš Voigto, nors Daukantas savo bibliotekoje turėjo pirmąjį 1812 m. leidimą.

Kalbėdamas apie karybą Daukantas neretai perima ištisas Voigto veikalo pastraipas ir jo nuorodas. Pavyzdžiui, rašydamas apie plėšikiškus senovės lietuvių karus, jis pakartoja Voigto tekstą apie prūsų plėšikavimus ir perima jo išnašas: „*Annal. Monaster. olivens p. 11. Dusburg. P. II. c. 3. p. III. c. 72. 119*“ (*Bd*, p. 211) ← „*Annal. Monast. Oliv. p. 11. P. II. c. 3. III. c. 72. 119*“ (*GP I*, p. 536). Išnašoje Daukanto nurodoma Olyvos vienuolyno rankraštinė kronika (1356–1545) Voigtui buvo prieinama⁶⁶, tik vėliau išleista vokiečių ir lenkų tyrėjų jau po Daukanto mirties. Norisi pastebėti, kad Daukantas pastraipos apie plėšikavimus pabaigoje, kaip ir Voigtas, pateikia plėšikiškų karų vertinimą. Tik Voigtas sako, kad prūsai iš priešų perėmė plėšikavimo meną, o Daukantas tą priešą sukonkretina:

Tò pirmò Lètuwej Kalnienaj ìr Zámajtej nedarè, nes isìmetòs Wakytems i Zámajtiù pajurius, kòrj wìssejp norieie jus nuwertgì, tad ìr szj atkalej noriedamis jus ìsznajkintì ì akmìni ìr undeni wertè tou krasztà, kòremì Wakytej norieie isìkòrtì. (*Bd*, p. 211)

Solche Raublufte war urfprùnglich nicht in der Preuffen Natur; fie war von ihren Feinden zu ihnen ùbergangen und ward auch ftets nur gegen diefe geùbt. (*GP I*, p. 536)

⁶⁶ Max Perlbach, *Die Aeltere Chronik von Oliva*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1871, p. 11 ir kt.

Aprašydamas karo grobio dalybas Daukantas remiasi Voigto šaltiniais. Voigtas laikosi minties, kad grobį dalijo į tris dalis, bet išnašoje pastebi, jog kronikininkų tekstuose nėra vienos nuomonės. Jis sako, kad Petro Dusburgiečio nuomonė, kad grobį dalijo į tris dalis yra teisingiausia, tai patvirtina ir Christopho Hartknocho istorija (*GP I*, p. 540, išn. 2). Voigtas nurodo „Dusburg P. III. c. 5“ ir „Lucas David B. I. S. 46“, o Daukantas nuorodas pakartoja: „Dusburg P. III. c. 5“ ir „Lucas David B. s. 46“, bet mano, kad grobį dalijo į keturias dalis (*Bd*, p. 212).

Kaip pastebėjo Petro Dusburgiečio kronikos tyrėjai⁶⁷, Voigtas buvo pirmasis, kuris Viduramžių kronikininko tekstą ėmėsi tirti moksliskai, gausiai jį atpasakojo. Daukantas iš Voigto jį percitavo 15 kartų ir tik vieną kartą *Bd* Petro Dusburgiečio citatą ir nuorodą paėmė iš savo užrašų *Marguminai*⁶⁸, persirašytą iš Hartknocho parengto 1679 m. leidimo⁶⁹:

Petrus de Duisburg. Chron. Prus. edit. Hart. Pars. 2 cap. p. 29 ... Unum, tum in eis factum laudabile et multipliciter commendandum, quod licet ipsi essent infideles et diversos Deos colerent pacem cum christianis vicinis nihilominus habuerunt, nec eos in cultura Dei vivi impediabant, nec aliquoliter molestebant. (*Bd*, p. 154)

Unum, tum fuit in eis factum laudabile et multipliciter commendandum, quod licet ipsi essent infideles et diversos Deos colerent pacem cum Christianis vicinis nihilominus habuerunt, ne eos in cultura Dei vivi impediabant, nec aliquoliter nolestabant. –.– Chronicon Prus: Petri de Duisburg edit: Hart: Par. 2 Cap: I. p. 29.⁷⁰

Tiek Luko Davido, tiek Petro Dusburgiečio, o ir kitų šaltinių percitavimas iš Voigto gali būti palyginamas su Viduramžių *florilegium* (pl. *florilegia*) tradicija, kai senieji autoriai buvo pažįstami iš kitų raštų ištraukų ar sentencijų rinkinių. Žodis, kilęs iš lotynišku žodžių *flos* ('gėlė') ir *legere* ('rinkti'),

⁶⁷ Plg. Romas Batūra, „Petras Dusburgietis (XIII a. – XIV a. I pusė. Peter von Dusburg)“, in: Norbertas Vėlius (sud.), *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, t. I, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 328.

⁶⁸ Simonas Daukantas, *Marguminai*, [s. d.], in: *LLTI BR*, f. 1, b. SD 27, 241 l.

⁶⁹ Petri De Dusburgi, *Chronicon Prussiae*, in quo Ordinis Teutonici origo, nec non res ab ejusdem Ordinis magistris in Prussia gestae exponuntur, cum incerti auctoris continuatione. Acc. praeter notas in Dusburgensem privilegia quaedam Prussis concessa, item Dissertationes XIX, antiquitates Prussicas complexa, auctore et collectore C. Hartknoch, Francofurti–Lipsiae, 1679.

⁷⁰ Simonas Daukantas, *Marguminai*, p. 5.

buvo pritaikytas vietoj graikų kalbos žodžio „antologija“ (ἀνθολογία) ir vartotas ta pačia reikšme. Daukantai Voigtas buvo autoritetingas istorikas, nes nors ir turėdamas šaltinius po ranka, kur kas dažniau rėmėsi Karaliaučiaus universiteto mokslininku, perėmė ne tik jo paties mintis, bet ir jo šaltinių kritikos rezultatus.

Daukantas senovės lietuvių narsumą ir meilę laisvei iliustruoja Pilėnų apgultimi. *Bd* jis tam skiria tik sakinį (p. 196–197), klaidingai nurodydamas „1278“ metus ir grįždamas prie Kojalavičiaus „Punies“ pavadinimo, nors šaltinio nepateikia. *IZ* jis nurodo, kad remiasi Voigto *GP IV* p. 535, kur išnašose pastarasis plačiai aptaria šaltiniuose sutinkamus pilies pavadinimus, nurodo Vygandą Marburgietį, kuris rašė „Pilenen“ „in terra Troppen“ ir kitur – „Polenen“⁷¹. Voigtas atlieka šaltinių kritiką ir pasirenka teisingą⁷² variantą „Pillenen“. Daukantas *IZ* rašo „Pilenė“ Žemaičių krašte „Trape“⁷³. Jis neperima iš Voigto informacijos apie pilies lokalizaciją⁷⁴, jam svarbu pa-vaizduoti, kaip lietuviai pasiaukojamai kovojo ir mirė už laisvę, kad net vokiečių istorikas nurodė, jog kryžiuočiai, pamatę tautos dvasią („Geiste des Volkes“)⁷⁵, „nedrįso brautis gilyn į kraštą“, bet „suskubo trauktis atgal, dar niekad kariuomenė negrįžo į Prūsiją su tiek žaizdų“⁷⁶. Ir nors Darius Baronas su Dangiru Mačiuliu mano, kad Daukanto Pilėnų gynimo istorijos aprašymo poveikis buvo minimalus⁷⁷, bet norisi atkreipti dėmesį, jog jų skelbiamame Motiejaus Valančiaus *Pasakojimo Antano Tretininko* pasakojime „Kare pas Pilenę“ atpažįstamas Daukanto paskutiniojo veikalo *Pasakojimas*

⁷¹ Žr. Simonas Daukantas, *Istorija žemaitiška*, t. 1, p. 573–576.

⁷² Plačiau žr. Darius Baronas, Dangiras Mačiulis, *op. cit.*, p. 237–241.

⁷³ Simonas Daukantas, *Istorija žemaitiška*, t. 1, p. 574.

⁷⁴ Plg. Darius Baronas, Dangiras Mačiulis, *op. cit.*, p. 241.

⁷⁵ Monografijoje apie Pilėnus išversta „liaudies dvasiai“ (Darius Baronas, Dangiras Mačiulis, *op. cit.*, p. 549). Herderis reabilitavo žodžio „tauta“ vartojimą garbinga *demos* prasme, o ne minios, prastuomenės, plebso, liaudies (*Pöbel*); žr. Martin Bollacher (Bochum), „Das Konzept einer ‘menschlichen Philosophie’ in Herders Frühwerk“, in: *Johann Gottfried Herder und die deutschsprachige Literatur seiner Zeit in der Baltischen Region*, Beiträge der 1. Rigaer Fachtagung zur deutschsprachigen Literatur im Baltikum 14. bis 17. September, Herausgegeben von Claus Altmayer und Armands Gūtmanis, Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 1997, p. 90, in: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/1865/Herders_1994.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Kadangi autoriai pamini Herderį tautinės tapatybės kontekste (p. 269), o Herderis darė įtakos XIX a. istoriografijai ir Voigtui, logiškiau būtų buvę išversti „tautos dvasiai“.

⁷⁶ Darius Baronas, Dangiras Mačiulis, *op. cit.*, p. 549.

⁷⁷ *Ibid.*, p. 470.

*apie veikalus lietuvių tautos senovėje*⁷⁸ tekstas. Na, o apie Daukanto poveikį Maironiui jau buvo rašyta⁷⁹. Daukantas paskutiniajame veikale vėl grįžo prie Voigto Pilėnų pavadinimo ir pateikė nuorodą bei platesnį, vokiečių istoriko tekstu paremtą, bet emociškai labai pripildytą pasakojimą. Daukantas čia Margirį palygina su liūtu, tą pakartoja ir Valančius. Galime spėti, kad Daukantas palyginimą paėmė iš Narbuto⁸⁰. Daukantas *Pasakojime* pastebi, kad Trapų apygardoje, kur buvo Pilėnai, „šventenybės skelbiamos buvo“. Ši mintis paimta iš Voigto, kuris sako, kad apie „Trappen oder Troppen“ religinę reikšmę jau anksčiau kalbėjo (*GP IV*, p. 535, išn. 2). Daukantas *IŽ* pakartoja tik Voigto mintį, kad šioje „apykartoje daug kartų jau žemaičiai buvo grūmęsi su meldžionimis“⁸¹, bet neakcentuoja religinės svarbos. Vis dėlto Daukanto tekstų visuma rodo, kad jis suprato kryžiuočių prioritetus pirmiausia išnaikinti pagonių religijos centrus.

Voigto istorijoje daug dėmesio skiriama užimtų žemių naujojo sakralinio kraštovaizdžio vietoms. Voigtas, pasiremdamas kronikose plačiai aprašoma šventumo reprezentacija užimtose žemėse, perteikia kraštovaizdžio kaitą: ten, kur anksčiau buvo pagonių pilys, gyvenvietės, iškilo kryžiuočių architektūra. Jo darbai rodo, kad iki XIV a. vidurio ir pabaigos įvyko reikšmingas Kryžiuočių ordino kaip institucijos, kovojančios su Bažnyčios priešais, dvasingumo augimo laikotarpis, taip pat buvo Ordino vizualinės kultūros viršūnė Prūsijoje⁸².

Devynias nuorodas į *GP* aptinkame skyriuje „PREKYBA Senovės-Lietuvių“ (*Bd*, p. 213–244). Kaip vienu iš ryškiausių respublikos principais grįstų bendruomenių Daukantas, kaip ir Herderis, laiko pirklius, o prekybą – svarbia žmonių kultūrėjimo ir humanizmo dalimi⁸³. Herderis prekybą laiko tautų kultūrą, valstybingumą ir humanizmą formuojančiu faktoriumi⁸⁴. Voigtas taip pat daug dėmesio skiria prekybai. Daukantas pirmasis lietu-

⁷⁸ Simonas Daukantas, *Raštai*, t. 2, p. 449–451.

⁷⁹ Roma Bončkutė, „Daukanto *Būdo* recepcija Maironio *Apsakymuose apie Lietuvos praeigą*“, in: *Archivum Lithuanicum*, Vilnius, 2019, t. 21, p. 147–174.

⁸⁰ Žr. Darius Baronas, Dangiras Mačiulis, *op. cit.*, p. 563.

⁸¹ Simonas Daukantas, *Istorija žemaitiška*, t. 1, p. 573.

⁸² Plg. Gregory Leighton, *op. cit.*, p. 135.

⁸³ Johann Gottfried Herder, *Idėjos žmonijos istorijos filosofijai*, t. 2, iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius, Vilnius: Margi raštai, 2021, p. 447–455.

⁸⁴ Anne Löchte, *Johann Gottfried Herder: Kulturtheorie und Humanitätsidee der Ideen, Humanitätsbriefe und Adrastea*, (ser. *Epistemata. Reihe Literaturwissenschaft*, 540), Würzburg: Königshausen und Neumann, 2005, p. 162–168.

viškai mėgino suformuluoti prekybos svarbą tautos gyvenime. Jis pradeda šį skyrių sakiniu, kad apie tautos didumą ir reikšmę galime spręsti iš jos prekybos. Prekyba savo dvasia yra daugiausia laisvės reikalaujantis užsiėmimas, todėl karai ir baudžiavinė santvarka daugiausia kliūčių sudaro žmonių darbštumui ir prekybai. Lietuvių karai su Ordinu ne tik keitė lietuvių būdą, bet *teutonai*, nepajėgdami pagonių nukariauti, skleidė Europoje melagingą informaciją, taikė prekybines sankcijas mėgindami atkirsti baltus nuo likusiojo pasaulio. Pradėdamas skyrių Daukantas akcentuoja, kad lietuviai/baltai šiose žemėse gyveno labai seniai („pirmasejs yra buwusis“, *Bd*, p. 213), ką, jo nuomone, patvirtina ir senieji istoriniai šaltiniai, ir jis prirena, kad visos Šiaurės valdovas Odinas pirmiausia gyveno rytinėje pakrantėje, bei remiasi Voigtu („Joh. Voigt Geschich. Preus. 1. B. 2. k. s. 198“). Voigtas nurodo, kad šią informaciją ėmė iš Peterio Friedricho von Suhmo („So ift Suhm Meinung B. I S. 45–46“). Daukantas informaciją papildė savo koncepcija: pirmiau Odinas apsigyveno rytinėje Baltijos pakrantėje („buwęs iš Ziamajtiū kīlīmo“), o tik po to nukariavo Švediją.

Apie tai, kad tolimos šalys pirmiausia sužinojo apie baltus dėl prekybos gintaru, plačiai rašo Voigtas (*GP I*, p. 18–93). Pirmasis Plinijus rašė, kad gintarų krašto gyventojai gintarą degino vietoj medžio (*GP I*, p. 19), Voigtas nurodo: „Plinius H. N. L. XXXVII. c. 2“. *Bd* ta pati nuoroda yra po šio sakinio:

Jis pasako, iog essós auszrīnis pajuris par 150 mīliū ilgas išz jurós wīlniemis išzgraužtas, daug maraņgiū tōris kōremī gywenanți tauta wadīnama auszrieņajs (aestuārīj), it prīsz kajlinouczīū krasztā essanți saļā Abalos arba Basileje arba Raumonijē wadīnama, aņt kōrī pawasarejs jurōs wīlnys išzmetanțes sō maurajs gintarus, kōrius žmōņys kurīnanțis, mediū wījto ar pardawojentys artīmems Teutonams (cze re'k mīniefī, je kurīno, tad Dījwus garbindamis). (*Bd*, p. 215–216)

Šioje citatoje Daukantas, kaip ir Voigtas, remdamasis Plinijumi aptaria Pitėjaus kelionę į gintarų kraštą. Daukantas iš Voigto (*GP I*, p. 22) nurodo pajūrio ilgį, o skliaustuose pateikta iš pirmtako paimtą pastabą „(cze re'k mīniefī, je kurīno, tad Dījwus garbindamis)“ ← „den Göttern Bernstein opferte“ (*GP I*, p. 27). Ir toliau, kai Daukantas rašo apie senovės lietuvių prekybą su romėnais, remiasi Voigtu: „Voigt Gesch. Preus. B. 1. k 1. s 36“ (*Bd*, p. 218). Aprašydamas senuosius prekybos kelius jis taip pat remiasi Voigtu⁸⁵, kuriam buvo prieinamos Ordino *Littauischen Wegeberichte* (Lietuvos kelių

⁸⁵ Plg. Roma Bončkutė, „Johanneses Voigto *Geschichte Preußens* (1827–1839) nuorodos Simono Daukanto veikale *BUDA Senovės-Lėtuwiū Kalnienū ir Zāmajtiū* (1845)“, p. 288–290.

aprašymai; apie 1384–1402), kur buvo nurodyti kasmetinių žygių į Lietuvą keliai žiemą (*Winterreise*) ir vasarą (*Sommerreise*). Keliai atsispindėjo ir kronikose. Kelionių ataskaitose pagoniško Pabaltijo kraštovaizdis aprašomas pasitelkiant dykumos vaizdinius, nurodant kur yra šventosios giraitės, į kurias krikščionims draudžiama įžengti, kalbama apie ažuolyną, „per kurią joti negalima“, taip pat, pavyzdžiui, rašoma, kad krašte yra „šventas miškas ir upė, ten kariuomenė turėtų stovyklauti pirmą naktį“. Giraitės kelionių aprašymuose išskyla kaip maistui ir vandeniui gauti skirtos vietos. Henriko Livonijos kronikoje kryžiuočiai žygiuoja keliais, o pagonys eina slaptais takais miškuose, taip kronikininkas parodo, kad kovų laikotarpiu kraštovaizdis tarp pagonių ir krikščionių buvo ryškiai padalintas⁸⁶.

Rašydamas apie prekybą kitais krašto produktais Daukantas taip pat remiasi Voigtu („Joh. Voigt Geschichte Preuss. B. 1. k. 2. s. 498“), nors yra nustatyta, kad Voigtas apie tai rašo kitur – *GP I* p. 85–86. *GP I* rašoma, kad iš Italijos atkeldavo papuošalai, kurie aptinkami kapuose (*GP I*, p. 86). Nepateikdamas šaltinio Daukantas šią mintį pavartojo *Bd* pirmojoje dalyje kalbėdamas apie senovės lietuvių turtingumą, kultūrą ir žinomumą, nes su jais prekiaavo egiptiečiai, finikiečiai, o to įrodymas – „nesgi jų kapuose szenden rāndamis dajktaj ajszkej toū mums rodo“ (*Bd*, p. 3). Daukantas pabrėžia, kad senovės lietuvių kapai buvo labai originalūs ir apie juos plačiai sklido garsas ir kad jų vienu nesugebėjo išnaikinti ne tik *visagaišinantis laikas*, bet ir *neprietelių smarkumas* (*Bd*, p. 152).

Paskutinius du kartus Daukantas Voigtą cituoja skyriuje „Lėtuwiū Piningaj senowie“ (*Bd*, p. 245–252). Čia Daukantas paliečia krikščionių įsitvirtinimą Kuršo žemėse ir jų būtinybę steigti gynybines pilis baltų žemėse, kad pagonims sukilus ar užpuolus, galėtų apsiginti:

Paskėsej tajpat randam iraszyta, iog Enrīkas Kórszo wiskupas krupaudams kad jo Kórziamej ne išzwarytum išz Wiskupijos, sótaręs buk só Teutonū meldzionimis Kłajpiedo pili strunyti, dieł kórios ikuřimo buk pasijėmęs jems kas metą po tukstantę Letonū par 5 metus mokietį, dieł paszełpimo tū meldzionū, kórij tó patió łajkó buo Zamajtems Parusius óziemusis. (*Bd*, p. 248)

Daukanto pateiktos nuorodos („Joh. Voigt Gesch. Preus. 3. B. 1. k. s. 69“) puslapis neatitinka, bet panaši mintis yra *GP III* p. 70.

Paskutinį kartą Daukantas Voigtą nurodo aprašydamas Vilniaus gaisrą („Joh. Voigt Gesch. Preus. b. 2. k. s. 168“):

⁸⁶ Žr. Gregory Leighton, *op. cit.*, p. 41–63.

Tejpat Wokytej apraszdamis dīdijī Wīlniaus gajsrā nufīkusi metusī 1399 Kowo mienesie, kóremī sódege ne wen wisós, miestas, bet katedra, auksztoie ir žàmoie pīle só dīdioio Kónegajkstio rumais. sako, tarp kīttū brāngiū, brāngesniū daktū Didioio Lėtuwos kónegajksztio Witauto sódegusės kėtuores deszimtys tukštāntiū ir trys szmotaj sīdabro kapū Letuwos grajžiū. (*Bd*, p. 248–249)

Čia Daukantas remiasi *GP VI* p. 168. Ir čia jis panaudoja ne tik Voigto tekstą, bet ir informaciją papildo iš išnašos, kur pranešama, kad Daugpilio komtūro laiškas buvo be datos, o sudegusio sidabro skaičius – „mer benne LXIII ftücke fylvers“ → „kėtuores deszimtys tukštāntiū ir trys szmotaj sīdabro kapū“.

Tyrimas parodė, kad Daukantas, lyginant su *IZ*, lietuvių tautos kultūros istorijoje *Bd* kur kas trumpiau palietė kraštovaizdžio christianizaciją ir mažiau citavo Voigtą. Tačiau iš Voigto jis percitavo ne vieną rankraštinį ir spausdintą šaltinį. Daukanto citatos rodo, kad jis taikė istorinį revizionizmą ir laikėsi minties, jog tik tautos kalbą nuo gimimo mokantis gali tinkamai suprasti senuosius autorius.

Išvados. Johannesas Voigtas ir Simonas Daukantas savo veikaluose daug dėmesio skiria kraštovaizdžiui kaip svarbiausiam tautos dvasią formavusiam elementui. Daukantas senovės lietuvių šventumą suvokia kaip visa apimantį ir žmogų laiko šventa tos visumos dalimi. Jis parodo, kad senovės lietuvių puikus gyvenamosios erdvės pažinimas, įsisavinimas ir jos teikiamos naudos pritaikymas kasdienybėje atspindėjo aukštą tautos intelektualinį pajėgumą. Todėl Daukantas iš Voigto perima ir du kartus pacituoja pirmųjų krikščionių, apsilankiusių baltų žemėse pastebėjimą, kad jie iš visų žmonių buvo humaniškausi ir jiems tik krikščionio vardo tetrūko. Aukštas pagonių vertinimas, Daukanto nuomone, rodo, kad kryžiaus žygiai moralės požiūriu buvo nemotyvuoti, senovės lietuviai/baltai buvo priversti gintis, jų žiaurumas krikščionių atžvilgiu buvo išprovokuotas jų grobikiškų tikslų.

Voigtas christianizaciją parodo kaip riterių Dievo garbei atliekamus žygius, kurie nešė kultūrą ir švietimą civilizaciniu požiūriu vėluojančiuose, bet labai įdomios ir savitos kultūros kraštuose. Daukantas jo žodžiais apibūdino baltų religiją ir jos kaitą, karo meną, prekybą. Svarbu pabrėžti, kad Voigtas ne su visomis Ordino taikytomis priemonėmis sutinka, jis prūsus vaizduoja kaip kovojusius už savo laisvę. Daukantas, kitaip negu Voigtas, parodo, kad norėdami įveikti besipriešinančius pagonis krikščionys telkė gausias pajėgas, taikė sankcijas, atiminėjo žemes, transformavo pagonišką

kraštovaizdį ir tautinę tapatybę. Daukantas parodo, kad tapatybės kaita buvo glaudžiai susijusi su kultūros ir moralės smukimu.

Atliktame tyrime nustatyta, kad Daukantas iš Voigto perėmė įsimintinus, iš teksto į tekstą keliavusius pasakojimus apie pirmuosius *netikėlių* kontaktus su krikščionimis, iš jo percitavo rankraštinius šaltinius ir 20 kartų Luko Davido bei 14 kartų (iš 15) Petro Dusburgiečio kronikas.

LANDSCAPE AND RELIGIOUS WARS:
JOHANNES VOIGT'S *GESCHICHTE PREUSSENS* (1827–1839)
AND SIMONAS DAUKANTAS'S *BUDAŲ SENOWĘS-LĒTUWIŪ
KALNIENŪ ĪR ZÁMAJTIŪ* (1845)

Summary

The article continues the study of the impact of Johannes Voigt's (1786–1863) nine-volume *Geschichte Preußens* (1827–1837) on the historiography of Simonas Daukantas (1793–1864) (see: Roma Bončkutė, 'Johanneso Voigto *Geschichte Preußens* (1827–1839) nuorodos Simono Daukanto veikale *BUDAŲ Senowęs-Lėtuwiū Kalnienū Īr Zámajtiū* (1845)', *Archivum Lithuanicum*, 2021, vol. 23, 269–298). The focus is on the change of landscape in *BUDAŲ Senowęs-Lėtuwiū Kalnienū Īr Zámajtiū* (The Character of the Early Lithuanians, Samogitians, and Highlanders, 1845). The article analyses how Daukantas adopted and interpreted the transformation of the lands occupied by the Teutonic Knights, which were significant for the pagan religion, in Voigt's history and how he created a sacralised landscape corresponding to the holy war. The article draws on Gregory Leighton's study *Ideology and Holy Landscape in the Baltic Crusades* (2022), which also pays considerable attention to Voigt's history.

A conclusion is drawn that in their works, Voigt and Daukantas pay much attention to the landscape as the most important element shaping the spirit of the nation. Daukantas perceives the sanctity of ancient Lithuanians as all-encompassing and considers the human as a sacred part of that totality. Daukantas shows that excellent knowledge and mastery of the living space and the application of its benefits in everyday life by the ancient Lithuanian reflected high intellectual capacity of the nation. Daukantas therefore adopts from Voigt and quotes twice the observation of the first Christians who visited the Balt lands that they were the most humane of all people and only lacked a Christian name. According to Daukantas, the high estimation of the pagans shows that the Crusades were morally unmotivated, that the ancient Lithuanians/Balts were forced to defend themselves, and that their cruelty towards the Christians was provoked by the Order's predatory aims.

Voigt shows Christianisation as a series of knightly campaigns in honour of God, which brought culture and education to lands that were late in terms of civilisation, but which had a very interesting and distinctive culture. Daukantas used Voigt's words to describe the Balt religion and its shifts, the art of war, and trade. It is important to stress that Voigt does not agree with all the measures taken by the Teutonic Order and portrays the Prussians as those who legitimately fought for their freedom. Unlike Voigt, Daukantas shows that to defeat the resisting pagans, Christians mobilised large forces, imposed sanctions, confiscated lands, and transformed the pagan landscape and national identity. Daukantas points out that the change of identity was closely linked to the decline of culture and morality.

It has been established that Daukantas adopted the memorable narratives – which moved from text to text – of the first contacts of pagans with Christians from Voigt and re-quoted from him all the manuscript sources, as well as the chronicles of Lucas David (20 times) and those of Peter of Duisburg (14 times out of 15).